

УДК 821.26:316.212

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.17>

ЗАЗДРІСТЬ ЯК ПІДҐРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ РЕСЕНТИМЕНТУ

Марія Сінельнікова

*Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра філософії
вул. С. Бандери, 12, 79000, м. Львів, Україна*

Заздрість в тисячу разів страшніше голоду.
Мігель де Унамуну

В статті досліджується одна з ключових причин формування почуття ресентименту – заздрість. Зауважено, що заздрість зазвичай трактується дуже по-різному, як емоція, почуття та пристрасть, також як основна людська схильність, моральний порок чи природна недосконалість. Внаслідок такої багатоманітності трактувань заздрість часто плутають з ніцшеанським почуттям ресентименту. Автор прагне виправити це заблудження, наголошуючи, що заздрість і ресентимент – це не тотожні поняття. Незважаючи на їхню подібність та спільні риси, між ними є ряд суттєвих відмінностей, на яких і наголошується в даній статті.

Передусім констатується, що не всі прояви заздрості приводять до формування почуття ресентименту. Його появі сприяє т.зв. «сильна» або «чорна» заздрість, яка проникає глибоко всередину людської особистості і стає визначальною рисою її характеру. Також формуванню ресентименту сприяє і «екзистенційна» або онтологічна заздрість, яка супроводжується втратою людини власної ідентичності та унікальності. Це спонукає людину «приміряти» чужо для себе ідентичність та заздрити самодостатнім особистостям, якими вона б сама хотіла бути.

Заздрість часто супроводжується ненавистю, оскільки концентрується не стільки на особистих перевагах, скільки на здобутках інших. Це викликає почуття ненависті до інших, які лише посилюють у заздрісника відчуття власної неповноцінності та неспроможності. Всі перераховані моменти дуже нагадують ніцшеанський ресентимент, в основі якого також лежить ненависть, яка в поєднанні із заздрістю, формує руйнівне ядро даного почуття. Тому ресентимент, «посилений» заздрістю та її згубним потенціалом, часто приводить людину до руйнування та саморуйнування (саморесентименту).

Звідси випливає, що заздрість – це соціально-психологічний феномен, властивий ресентиментній особистості, який проявляється в невдоволенні та недоброзичливості по відношенню до тих, хто досягнув благополуччя, успіху чи щастя. Однак між заздрістю та почуттям ресентименту є декілька суттєвих відмінностей. По-перше, заздрість може бути тимчасовим явищем, тоді як ресентимент – це завжди довготривалий процес. По-друге, заздрість деколи це лише просто заздрість, в той час як ресентимент – це складна суміш різноспрямованих почуттів та емоцій, які надовго вкорінюються всередині людини. Тобто, ресентимент є більш складним почуттям ніж заздрість, яка виступає лише однією зі стадій його становлення.

Ключові слова: заздрість, ресентимент, саморесентимент, Ф. Ніцше, М. Шелер,

Виклад основного матеріалу. Заздрість завжди поставала об'єктом численних досліджень, як одна з найбільш втаємничених емоцій. Її природу в своїх творах намагалися з'ясувати М. Кляйн, Е. Чоран, Дж. Епштейн, Г. Шоек, Е. Пульчіні та ін. Через те, що заздрість сприймається як емоція (ситуативна заздрість), як почуття (стійка заздрість) і як

пристрасть (всеохоплююча заздрість), її часто плутають з ніцшеанським почуттям ресентименту, аналізу якого також присвячено чимало розвідок. Серед їх числа твори М. Шелера, Р. Соломона, С. Аешбаха, Г. Елгата та багатьох інших. Як бачимо, досліджень проблеми ресентименту та аналізу сутності заздрості є чимало, але вкрай мало є робіт, які розглядають заздрість як підґрунтя становлення почуття ресентименту. Тому *метою даної статті* є розгляд заздрості як однієї з причин формування почуття ресентименту, виділення їх спільних та відмінних рис.

Поняття ресентименту часто асоціюється з іменем видатного німецького мислителя Фрідріха Ніцше. Хоча передісторія дослідження цього феномену сягає ще спадщини Платона, Аристотеля, Т. Гоббса, Дж. Локка, Б. де Мандевіля, Д. Дідро, Г. Гегеля, С. К'єркегора та ін. Але саме Ніцше вдалося зробити ресентимент ключовим моментом в дослідженні людини, надовго закріпивши його у філософському дискурсі. Роботу Ніцше продовжив М. Шелер, який у своїй праці «Ресентимент в структурі моралей» [15], ретельно дослідив типологічні вираження цього почуття. Феноменологічний підхід Шелера спрямований на розуміння ресентименту як цілісного явища, а також на дослідження основних його складових. Саме в цьому моменті прослідковується основна відмінність між підходами двох філософів: якщо Ніцше був переконаний, що ресентимент ґрунтується на почутті ненависті та мстивості, то Шелер вважав, що ресентимент починається саме із заздрості. Це дало йому підстави створити цілу феноменологію заздрості, крізь призму якої він досліджує формування та розвиток почуття ресентименту.

Зазвичай заздрість визначають дуже по-різному. Наприклад, як «базову антропологічну категорію» [16, с. 201], яка охоплює різні форми поведінки та почуття людини, що виникають по відношенню до тих, хто володіє бажаними матеріальним чи нематеріальними благами. До заздрості схильні всі індивіди, тому вона «більш універсальна, ніж прийнято вважати» [16, с. 18]. Однак ступінь заздрості у кожної людини різний, оскільки він залежить від особистої самодостатності та моральності. Це дає підстави стверджувати, що на людей заздрість впливає неоднаково: одні – відчують лише її легкі поколювання, інших вона підштовхує до суперництва, а от дехто перетворюється на киплячий котел, плюючись отрутною жовчю [8, с. 87].

Останній момент дуже нагадує опис ресентименту, який Шелер порівнює з «огидною майстернею» та «душевеним динамітом» [15, с. 11]. Саме в цьому аспекті заздрість постає підґрунтям для формування почуття ресентименту, адже якщо заздрість триває довго і не вичерпує себе, то це вже не просто заздрість, вона стає чимось більш згубним та фатальним. Повільно та поступово поглинаючи людину, заздрість починає нагадувати голод та ненаситність, які розкривають істинну природу даного почуття. Заздрісна людина «ніколи не знає вдоволення, оскільки її заздрість народжується всередині неї і тому завжди знаходить для себе новий об'єкт» [10, с. 182]. З огляду на це можна стверджувати, що чим більше людина схильна до заздрості, тим вірніше вона торує шляхом ресентименту.

Тут ми спостерігаємо одну з ключових відмінностей між заздрістю та ресентиментом: якщо заздрість може бути тимчасовим явищем, то ресентимент – це завжди довготривалий процес. Крім цього, заздрість здатна функціонувати сама по собі, тоді як ресентимент – це не просто якась одинична емоція, це складний комплекс переживань, в який можуть бути включені різноманітні почуття та емоційні стани, такі як образа, мстивість, злість, гнів, агресія тощо. Більше того, перераховані складники ресентименту не завжди носять явно виражений негативний характер. Наприклад, образа чи мстивість, як зрештою і сам ресентимент, можуть бути направлені на покращення людського становища чи самовдосконалення. Заздрість також може сприяти особистісному зростанню, але вона більш

простіша емоція і не володіє такою багатогранністю і різноманітністю, як почуття ресентименту.

Крім цього, про заздрість часто говорять як про «огидний порок» [21, с. 78; 7, с. 221], який заважає людині просуватися до честноти. Однак насправді, «як ресентимент, так і заздрість, стають пороками лише тоді, коли породжують навмисні та морально негативні, тобто руйнівні щодо іншого, вчинки» [13, с. 28]. Але традиційно заздрість, як і ресентимент, здебільшого зачисляють до реактивних почуттів, які позбавляють людину самодостатності, унікальності та незалежності в реалізації власної свободи. Хоча Р. Соломон з цим не погоджується, вважаючи, що заздрість може стимулювати і підбурювати людину до досягнення мети [19, с. 103–107], тим самим перетворюючи її на активне начало. Це засвідчує суперечливу природу заздрості та доводить, що заздрісник частіше переходить до дії, ніж людина ресентименту, яка переважно довго розмірковує та постійно зволікає, боячись отримати ще більше страждань та принижень у відповідь. Таким чином, заздрість може бути потрактована як активна емоція, «активне зло» [8, с. 8], яке здатне завдати реальної шкоди. Тоді як ресентимент здебільшого так і залишається пасивним та реактивним. Він рідко спонукає до дії та здатен «реагувати лише знишка, пасивно, підпільно» [13, с. 23].

Основною причиною виникнення заздрості, як і ресентименту, вважають почуття неповноцінності, «відсутність впевненості у власній значущості, яке поєднується з почуттям безсилля» [14, с. 464]. Ці відчуття виникають у людини через її неспроможність отримати бажане, внаслідок відсутності в неї влади та владних повноважень. Через це людина розчаровується у своїх можливостях, а «втрата сенсу – це саме та ситуація, коли життя не в змозі породити владу» [2, с. 13]. Подібна «безсила» заздрість, яка усвідомлюється індивідом поступово, є одним з найгірших її видів, який, зрештою, також приводить до формування почуття ресентименту.

Це засвідчує, що не всі прояви заздрості можна вважати виявом почуття ресентименту. Так само, як і не всі різновиди ресентименту варто трактувати як прояви заздрості. Ресентимент можна, вслід за Е. Пульчіні, назвати лише «особливим виявом заздрості» [13, с. 21]. Це означає, що його появу провокує здебільшого «сильна», «чорна», руйнівна та саморуйнівна заздрість. «Сильна» або «чорна» заздрість – це та негативна емоція, що спонукає людину здійснювати зловмисні дії щодо усунення чужого успіху, благополуччя і радості. Цей вид заздрості можна співвіднести з «сильним» почуттям ресентименту [1, с. 94], який також пов'язаний з прагненням руйнувати та знищувати свій об'єкт.

Не дивно, що в більшості випадків заздрість, як і ресентимент, розглядаються як негативні та деструктивні почуття, які шкодять передусім своєму носію. Заздрість призводить до деформації особистості, викликаючи в неї тривогу, невпевненість, які породжують сильне емоційне «вигорання», що «самоотрує розум» [7, с. 221]. Теж стосується і ресентименту, який також визначають передусім як «самоотруєння розуму» [15, с. 4], що сприймається як емоційно руйнівна сила всередині людини. Таке саморуйнування або саморесентимент виникає тоді, коли заздрісник не здатен цінувати себе і те, чим володіє. В цьому випадку людина втрачає власну унікальну сутність і вже не здатна адекватно функціонувати та об'єктивно мислити. Для того, щоб компенсувати цю неспроможність, людина ресентименту, як і заздрісник, починають шукати для себе зовнішніх орієнтирів.

Так починає формуватися найсильніше почуття ресентименту, до якого приводить т. зв. «екзистенційна» [15, с. 9] або онтологічна заздрість. Подібну заздрість провокує не щось конкретне (краса, талант, успіх, багатство, щастя тощо), а сама сутність та буття іншої людини. Такий вид заздрості зазвичай зустрічається у людей, які не задоволені власною ідентичністю, своїм особистим «Я», тому всіма силами прагнуть їх позбутися. Для таких

людей об'єктом заздрості будуть поставати не конкретні особистості, а всі, хто впевнений в собі, хто знайшов себе і своє місце у цьому світі. Тому подібні «люди можуть радо привласнювати чужу ідентичність» [5, с. 24]. Але таке «привласнення» не допомагає, скоріше навпаки, лише посилює людське почуття неповноцінності, заздрості та ресентименту.

Також заздрість, як і ресентимент, формуються в людини на основі егоїзму та марнославства, які викликані диференціацією суспільства, що спонукає індивіда до постійного співставлення себе з іншими. Через це заздрість і ресентимент стають невід'ємними елементами людських взаємин [16, с. 201]. Саме в соціальній площині заздрість несе найбільшу небезпеку [див. 14, с. 54; 16, с. 87], оскільки може виступати об'єднуючо-руйнівним фактором, який спрямовується як назовні, так і всередину особистості [11, с. 72]. Таким чином формується т.зв. «депресивна заздрість» [10, с. 21], яка виникає від тривалого почуття приниження, обділеності та несправедливості. В цьому моменті заздрість вкотре виступає підґрунтям для формування почуття ресентименту та саморесентименту.

Заздрісник, як і людина ресентименту, дуже гостро відчувають «несправедливість» і спрямовують свій «праведний» гнів переважно на тих, хто, на їхню думку, отримує бажане надто легко та незаслужено. Це спонукає заздрісника, як і людину ресентименту, розпочати боротьбу (відкриту чи підпільну) за відновлення «справедливості». Хоча насправді, як слушно зауважує Р. Соломон, ресентимент, як і заздрість, «є воротами до почуття ... несправедливості» [18, с. 116], оскільки вони виражають більш особисті почуття та переживання людини, ніж прагнення відновити вселенську справедливість. Фундаментальне питання заздрісника, як і людини ресентименту, звучить наступним чином: «Чому світ влаштований так несправедливо?», а якщо точніше: «Чому світ такий несправедливий до мене?». Це формулювання засвідчує, що поняття «справедливості» в даному випадку трактується надто суб'єктивно.

Зрештою, це лише викриває підступність даних почуттів, оскільки заздрість та ресентимент рідко проявляють себе в «чистому» вигляді. Вони завжди приховані, бо частіше за все людина не визнає наявності в собі заздрості чи ресентименту, тим самим навіть не усвідомлюючи, що насправді керує її поведінкою. Цю думку поділяє і Шоек, який стверджує, що заздрість (як, до речі, і ресентимент) «являє собою прихований, потаємний процес, наявність якого неможливо довести» [16, с. 61]. Тому не дивно, що ці почуття частіше за все виступають «на публіці» під прикриттям поняття «справедливості» [6, с. 1].

В кінцевому підсумку така несправедлива «справедливість» або проста заздрість, може набувати більш радикальної форми ресентиментного вираження: коли людина не бажає жодних благ для себе, вона лише хоче, щоб вони не дісталися комусь іншому. Це дає підстави визначати заздрість як «природну збоченість» [4, с. 59], властиву усім, адже «жодне створіння не може пробачити іншому його переваги» [3, с. 63]. Через це заздрість змушує людину концентруватися не на тому, що є в неї, а на тому, що є в іншого. Цю якість чудово зображає Ларошфуко, зауважуючи, що заздрісник завжди «невдоволений тим, що якісь досягнення є у його ближнього» [12, с. 102]. Чому? Бо «бачачи чуже благополуччя, людина починає ще сильніше відчувати власну неповноцінність» [8, с. 44].

В цьому моменті спостерігається ще одна відмінність між почуттям ресентименту та заздрістю. Здебільшого людина ресентименту намагається досягти благ для себе, тоді як заздрісник хоче, щоб вони не дісталися іншому. Подібне прагнення заздрісника провокує появу почуття ресентименту та змушує його люто ненавидіти тих, хто викликає в нього подібні негативні почуття. Не дивно, що часто заздрість тісно переплітається з ненавистю, а в деяких випадках вона сама стає «ненавистю, оскільки діє на людину таким чином, що та відчуває невдоволення при вигляді чужого щастя, і навпаки – знаходить вдоволення

в чужому нещасті» [20, с. 238]. І коли людина відчувається нещасливою (а із заздрісником таке буває доволі часто), їй ненависно дивитися на когось, хто, як вона думає, більш щасливіший за неї [17, с. 93].

Підтвердженням цього служить також і дослівний переклад самого слова «заздрість»: від лат. *invidia* – «антипатія», «ненависть» або від гр. *phthonos* – що означає пристрасть, в якій людина проявляє почуття недоброзичливості та ненависті до іншої людини. Іммануїл Кант продовжує цю думку, ставлячи заздрість в один ряд з ненавистю та зловтіхою, називаючи її «пороком людиноненависництва» [9, с. 400]. Це дає підстави констатувати, що заздрість, як і ненависть, виступають ланками одного морально-психологічного ланцюжка [8, с. 118]. Крім цього, ненависть також лежить в основі ресентименту і, поєднуючись із заздрістю, формує руйнівне ядро цього почуття.

Це вкотре засвідчує, що заздрісна людина, як і людина ресентименту, дуже злобна, вона завжди ображена за чуже щастя та успіх. Будь-яка радісна звістка в іншого мучить її та завдає болю, що породжує нестримну лють та злостиве обурення, які виливаються на тих, хто володіє бажаним. Це привносить в заздрість, як і в почуття ресентименту, елемент зловтіхи, яка, як говорить Кант, спонукає людину «руйнувати щастя інших» [9, с. 67]. Особистість відчуває «злісну радість» [15, с. 48] бачачи зло, заподіяне іншому. Тому «в нещасті наших найкращих друзів ми знаходимо дещо приємне для себе» [12, с. 124]. «Добре мати друга-невдачу, аж серце радіє» – як говорив один із персонажів фільму «Під одним дахом» («*Sous le même toit*», 2017 року).

Усі перераховані вище характеристики ресентименту, такі як всепроникливість, довготривалість, злісна радість перед обличчям зла, заподіяного іншому, – поза сумнівом, радикалізують негативну інтенсивність заздрощів [13, с. 27]. З чого можна зробити **висновок**, що ресентимент – це не просто заздрість, яка може вичерпувати себе, це дещо набагато більше, глибше та загрозливіше. Адже проникаючи в людську особистість, ресентимент стає постійною та визначальною рисою її характеру.

Тому заздрість – це не завжди ресентимент, а лише одна із стадій його становлення, тоді як ресентимент – це заздрість, але особливого роду: «чорна», «сильна», всепоглинаюча, підступна, руйнівна та саморуйнівна. З огляду на це, дослідження природи заздрості сприяє проясненню механізму формування та функціонування почуття ресентименту, що допомагає людині виявити це почуття не лише в інших, але й в собі. А коли «ворога» віднайдено, то протистояти і боротися з ним стає набагато простіше. **Подальші дослідження** допоможуть краще збагнути людську природу та прослідкувати взаємозв'язок між заздрістю та формуванням почуття ресентименту.

Список використаної літератури

1. Aeschbach S. Ressentiment – An Anatomy [Doctoral thesis. University of Geneva]. Archive Ouverte UNIGE, 2017. <https://doi.org/10.13097/archive-ouverte/unige:103621>
2. Bowles M. The Practice of Meaning in Nietzsche and Wittgenstein. *Journal of Nietzsche Studies*. Vol. 6, 2003. P. 12–24.
3. Cioran E. *Sylogismes de L'amertume*. Paris: Gallimard, 1952. 184 p.
4. Descartes R. *The Passions of the Soul*. Cambridge, MA: Hackett Pub Co Inc., 1989. 191 p.
5. Донскіс Л. Сучасність у кризі. Діалог про культуру причетності. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2022. 320 с.
6. Elgat G. Nietzsche's Psychology of Ressentiment: Revenge and Justice in «On the Genealogy of Morals». New York: Taylor & Francis, 2017. 190 p.
7. Elster J. Self-poisoning of the mind. *Rationality and emotions. Philosophical transactions of the Royal Society*. Vol. 365, № 1538, 2010. P. 221–226.

8. Epstein J. *Envy: The Seven Deadly Sins* (New York public library lectures in humanities). Oxford: Oxford University Press, 2003. 144 p.
9. Kant I. *Grundlegung Zur Metaphysik der Sitten*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1999. 736 s.
10. Klein M. *Envy and Gratitude and Other works 1946-1963*. Vol. III. New York: Free Press, 1975. P. 176–235.
11. Kutter P. *Liebe, Hass, Neid, Eifersucht: Eine Psychoanalyse der Leidenschaften*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1998. 109 p.
12. La Roche Foucault F. de. *Moral Maxims*. Great Britain: Gale ECCO, Print Editions, 2018. 204 p.
13. Пульчіні Е. Задристь. Сумна пристрасть / пер. з іт. Д. Кондакової. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр 2023. 160 с.
14. Rawls J. *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 1971. 560 p.
15. Scheler M. *Ressentiment. Das Ressentiment im Aufbau der Moralen*. Trans. by Louis A. Coser. URL: <https://hscif.org/wp-content/uploads/2018/04/Max-Scheler-Ressentiment.pdf> (дата звернення квітень 2018).
16. Schoech H. *Envy: A Theory of Social Behaviour*. Indianapolis: Liberty Fund, Indianapolis, 2010. 466 p.
17. Schopenhauer A. *The Basis of Morality*. Oxford, New York: Berghahn Books, 1995. 226 p.
18. Solomon R. *One Hundred Years of Ressentiment: Nietzsche's Genealogy of Morals*. *Nietzsche, Genealogy, Morality: Essays on Nietzsche's on the Genealogy of Morals*, R. Schacht (ed.). Berkeley: University of California Press, 1994. P. 95–126.
19. Solomon R. *True to Our Feelings*. Oxford: University Press, 2007. 301 p.
20. Spinoza B. de. *Theologico-political Treatise*. Cambridge: Cambridge University Press. 2007. 331 p.
21. Weiss F. R. de. *Principes Philosophiques, Politiques et Moraux*. Vol. 1. Broché. Paris: Nabu Press, 2010. 418 p.

ENVY AS A GROUND FOR THE FORMATION OF RESENTMENT FEELING

Maria Sinelnikova

*Lviv Polytechnic National University,
Department of Philosophy
S. Bandery str., 12, 79000, Lviv, Ukraine*

The article investigates one of the key reasons for the formation of feelings of resentment – envy. It has been noted that envy is usually interpreted very differently, as an emotion, feeling and passion, as well as a basic human tendency, moral vice or natural imperfection. As a result of this diversity of interpretations, envy is often confused with the Nietzschean feeling of resentment. The author seeks to correct this misconception, emphasizing that envy and resentment are not identical concepts. Despite their similarities and common features, there are a number of significant differences between them, which are emphasized in this article.

First of all, it is stated that not all manifestations of envy lead to the formation of feelings of resentment. Its appearance is facilitated by the so-called "strong" or "black" envy, which penetrates deep into the human personality and becomes a defining feature of him character. The formation of resentment is also facilitated by "existential" or ontological envy, which is accompanied by the loss of a person's own identity and uniqueness. This prompts a person to "try on" someone else's identity and to envy the self-sufficient personalities that she herself would like to be.

Envy is often accompanied by hatred, because it focuses not so much on personal advantages, but on the achievements of others. This causes a feeling of hatred for others, which only increases the envious

person's sense of his own inferiority and inability. All the listed moments are very reminiscent of Nietzschean resentment, which is also based on hatred, which, combined with envy, forms the destructive core of this feeling. Therefore resentment is a more complex feeling than envy, which is only one of the stages of its formation. It is emphasized that resentment, "enhanced" by envy and its harmful potential, often leads a person to destruction and self-destruction (self-resentment).

It follows that envy is a socio-psychological phenomenon characteristic of a resentimentful personality, which manifests itself in dissatisfaction and unkindness towards those who have achieved well-being, success or happiness. However, there are several significant differences between envy and resentment. First, envy can be a temporary phenomenon, while resentment is always a long-term process. Secondly, envy is sometimes just envy, while resentment is a complex mixture of diverse feelings and emotions that take root inside a person for a long time.

Key words: envy, resentment, self-resentment, F. Nietzsche, M. Scheler.